

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

Λειτουργική

Ενότητα 10: Παράδοση και Εξέλιξη
στη λατρεία της Εκκλησίας

Γεώργιος Φίλιας
Θεολογική Σχολή
Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας

Περιεχόμενα ενότητας

Η έννοια της λειτουργικής παράδοσης, Βασικοί σταθμοί και κριτήρια στην ανανέωση-εξέλιξη της Λατρείας

A) Η Έννοια της Λειτουργικής Παραδόσεως (1 από 10)

1. Η λειτουργική παράδοση σύμφωνα με το Α' Κορ. 11, 23:
 - Στο Α' Κορ, 11, 23 ο απ. Παύλος «παραδίδει» (περί της τελέσεως της Θείας Ευχαριστίας) αυτό το οποίο «παρέλαβε από τον Κύριο».
 - Α' Κορ. 15, 3: η «παράδοση» περί της Θείας Ευχαριστίας στηρίζεται στην παράδοση περί Σταυρώσεως και Αναστάσεως του Κυρίου.
 - Επομένως, η λειτουργική παράδοση (σύμφωνα με τα συγκεκριμένα κείμενα του απ. Παύλου) στηρίζεται στο σωτηριώδες έργο του Κυρίου.
 - Στις λεπτομέρειές της πρόκειται περί προφορικής λειτουργικής παραδόσεως.

A) Η Έννοια της Λειτουργικής Παραδόσεως (2 από 10)

- Η λειτουργική παράδοση δεν είναι μια αλήθεια, την οποία απλώς «παρέλαβε» ο απόστολος, αλλά μια αλήθεια την οποία εβίωσε (σύμφωνα με την Α΄ Ιω. 1, 1 και 3).
- Η «διεύρυνση» της λειτουργικής παραδόσεως: τον 2^ο αι. ο Ιουστίνος, Φιλόσοφος και Μάρτυρας, θεωρεί το Α΄ Κορ. 11, 23 ως μία «αποστολική παράδοση» και όχι απλώς ως «παύλεια».
- Έτσι, η λειτουργική παράδοση περί της Θείας Ευχαριστίας αναδεικνύεται σε συστατικό στοιχείο της Εκκλησίας και όχι απλώς σε εκκλησιαστικό θεσμό.

A) Η Έννοια της Λειτουργικής Παραδόσεως (3 από 10)

- Αυτή η βαθύτερη έννοια της λειτουργικής παραδόσεως εκφράζεται σε έργο που αποδίδεται στον Μέγα Βασίλειο (νόθο) και χαρακτηρίζει τη λειτουργική παράδοση του Α' Κορ. 11, 23 ως «δόγμα υπό του αποστόλου παραδεδομένο»· την ίδια παράδοση ο Ευσέβιος Καισαρείας χαρακτηρίζει ως «σύμβολο των απορρήτων λόγων της Καινής Διαθήκης».
- Κύριλλος Ιεροσολύμων (4^{ος} αι.): η λειτουργική παράδοση του Α' Κορ. 11, 23 εισάγει τον πιστό στην ιδιότητα του «σύσσωμου» και «σύναιμου» με το Χριστό/ Επομένως, η λειτουργική παράδοση δεν συνδέεται άμεσα μόνο με την ουσία της Εκκλησίας, αλλά και με την ουσία της ζωής του πιστού στην Εκκλησία.

A) Η Έννοια της Λειτουργικής Παραδόσεως (4 από 10)

2. Η παράδοση των Αποστόλων στις λειτουργικές πηγές των πρώτων αιώνων:
 - Στην Εκκλησία των πρώτων αιώνων διασώζεται λειτουργική αποστολική παράδοση, αν και η Καινή Διαθήκη δεν διασώζει πληροφορίες περί της λειτουργικής πράξεως των Αποστόλων.
 - Το στοιχείο της αποστολικότητας σε ορισμένες λειτουργικές πηγές των πρώτων αιώνων: ανώνυμα έργα που περιέχουν γνήσιες λειτουργικές μαρτυρίες, οι οποίες αποδίδονται στους Αποστόλους (αν και δεν μαρτυρούνται στην Καινή Διαθήκη)/ Πρόκειται περί καταγραφής της έως τότε προφορικής αποστολικής λειτουργικής παραδόσεως/ Το όνομα του συγγραφέα (ή συμπιλητή) παραλείπεται για λόγους σεβασμού προς την λειτουργική αποστολική παράδοση.

A) Η Έννοια της Λειτουργικής Παραδόσεως (5 από 10)

- *Διδαχή των Δώδεκα Αποστόλων* (αρχές 2^{ου} αι.): Η έννοια της «διδαχής» παραπέμπει στη διδασκαλία του Κυρίου (Μτ. 7, 29· Μκ. 1, 27· Λκ. 4, 32· Ιω. 7, 17) και καθιστά το έργο εφάμιλλο των βιβλίων της Καινής Διαθήκης/ Γι αυτό, η παραθεώρηση της λειτουργικής παραδόσεως της Διδαχής θεωρείται ως «πλάνη» (δηλαδή, ως παραχάραξη της αλήθειας της πίστεως)/ Έτσι, η λειτουργική παράδοση ταυτίζεται με την ουσία της χριστιανικής πίστεως.
- *Αποστολική Παράδοση* του Ιππολύτου Ρώμης (αρχές 3^{ου} αι.): συνοψίζει τις λειτουργικές παραδόσεις των Εκκλησιών Ρώμης και Αλεξανδρείας/ Το έργο καταγράφει μια λειτουργική παράδοση που έχει τις ρίζες της στη αποστολική εποχή, αλλά περιέχει και ορισμένα εξελιγμένα στοιχεία/ Η μνεία του ονόματος του συγγραφέα (Ιππόλυτος) καταδεικνύει μια τάση να εγγυάται ένα συγκεκριμένο ιστορικό πρόσωπο την αυθεντικότητα της καταγεγραμμένης λειτουργικής παραδόσεως.

Α) Η Έννοια της Λειτουργικής Παραδόσεως (6 από 10)

- *Αποστολικές Διαταγές* (τέλος 4^{ου} αι.): συνοψίζει τη λειτουργική παράδοση των τεσσάρων πρώτων αιώνων/ Μέσα από την αποστολικότητα της λειτουργικής παραδόσεως, η Λατρεία παρουσιάζεται στις Αποστολικές Διαταγές ως γεγονός σωτηρίας και όχι απλής θρησκευτικής καθηκοντολογίας/ Οι Επίσκοποι προβάλλονται ως οι κεντρικές προσωπικότητες της Λατρείας (άμεσος σύνδεσμος αποστολικότητας της λειτουργικής παραδόσεως και κανονικότητας του Επισκόπου).

A) Η Έννοια της Λειτουργικής Παραδόσεως (7 από 10)

3. Η λειτουργική παράδοση στην εκκλησιαστική γραμματεία:
- 2^{ος} αι., Ιουστίνος, ο Φιλόσοφος και Μάρτυρας: η λειτουργική παράδοση συνδέεται με την παράδοση της πίστεως/ Επομένως, ο πυρήνας της λειτουργικής παραδόσεως ευρίσκεται στο σωτηριώδες κήρυγμα του Κυρίου.
 - Ο Τερτυλλιανός (τέλος 2^{ου} αι.) τονίζει τη σημασία της λειτουργικής παραδόσεως για θέματα που δεν μαρτυρούνται στην Αγία Γραφή, ενώ ο Ωριγένης διαβεβαιώνει ότι η λειτουργική παράδοση διαβιβάστηκε από τον ίδιο τον Κύριο.
 - Ο Μέγας Βασίλειος θεωρεί τη λειτουργική παράδοση ως ισχυρότατη «άγραφη διδασκαλία» που συνδέεται με τον ίδιο τον Κύριο/ Επισημαίνει ότι η άγραφη λειτουργική παράδοση εδραιώθηκε στην Εκκλησία με το κριτήριο «της αλήθειας που έγινε αποδεκτή πάντοτε, παντού και από όλους» (Βικέντιος Λυρίνου).

Α) Η Έννοια της Λειτουργικής Παραδόσεως (8 από 10)

- Ο Γρηγόριος Νύσσης αναφέρεται σε «παράδοση της θείας Μυσταγωγίας» ως «πρώτης παραδόσεως» του Κυρίου.
- Ο ιστορικός Σωζόμενος (5^{ος} αι.) θεωρεί ως «παραχάραξη» πίστεως την παραθεώρηση της άγραφης λειτουργικής παραδόσεως.
- Ο ιστορικός Σωκράτης (5^{ος} αι.) εισάγει τη διάσταση της «εξ αποκαλύψεως» λειτουργικής παραδόσεως.
- Η λειτουργική παράδοση επί τελετουργικών θεμάτων έλαβε την έννοια της «Τάξεως».

A) Η Έννοια της Λειτουργικής Παραδόσεως (9 από 10)

4. Η σχέση της λειτουργικής παραδόσεως και του δόγματος της Εκκλησίας
 - Η λειτουργική παράδοση διαμορφώθηκε μέσα από τους αντιαιρετικούς αγώνες της Εκκλησίας και, επομένως, εκφράζει το εκκλησιαστικό δόγμα.
 - Χριστολογία και Τριαδολογία: οι βασικές πτυχές του ορθόδοξου δόγματος, οι οποίες εκφράζονται στη λειτουργική παράδοση.
 - Η Χριστολογία και η Τριαδολογία στην λειτουργική παράδοση στηρίζεται στην ιωάννεια και παύλεια θεολογία περί του Κυρίου ως μεσίτη της προσευχής του ανθρώπου προς τον Θεό: η λειτουργική προσευχή απευθύνεται προς τον Θεό «διά του Υιού, εν Αγίω Πνεύματι».

Α) Η Έννοια της Λειτουργικής Παραδόσεως (10 από 10)

- Αυτή η χριστολογική και τριαδολογική λειτουργική παράδοση εκφράζεται σε διάφορα προσευχητικά κείμενα της Εκκλησίας: στην προσευχή πριν από το μαρτύριο του Πολυκάρπου Σμύρνης (2^{ος} αι.)· στην ευχή χειροτονίας Επισκόπου της *Αποστολικής Παραδόσεως* του Ιππολύτου Ρώμης (3^{ος} αι.)· σε ευχές του *Ευχολογίου* του Σεραπίωνος και των *Αποστολικών Διαταγών* (4^{ος} αι.).
- *Ευχολόγιο του Σεραπίωνος*: η επίκληση (κατά τη Θεία Ευχαριστία) στον «Λόγο του Θεού» αποκαλύπτει την αντιαιρετική μέριμνα της Εκκλησίας της Αλεξάνδρειας να καταδείξει την πλάνη της αιρέσεως του Αρείου.

B) Ανανέωση και Εξέλιξη της Λατρείας: Βασικοί σταθμοί και κριτήρια (1 από 21)

1. Η εξέλιξη από τις «αγάπες» στην πρωινή Θεία Λειτουργία:
 - Επιστολή Ιούδα, στ. 12: μαρτυρούνται οι αγάπες (δείπνα συνδεδεμένα με τη Θεία Ευχαριστία).
 - 112 μ.Χ.: ο Ρωμαίος διοικητής της Βιθυνίας Πλίνιος ο Νεώτερος αναφέρεται σε ευχαριστιακή σύναξη των Χριστιανών τις πρωινές ώρες (έχει ήδη συντελεστεί η λειτουργική εξέλιξη: Τερτυλλιανός [τέλη 2^{ου} αι.] και Ιππόλυτος Ρώμης [αρχές 3^{ου} αι.] επιβεβαιώνουν αυτή τη λειτουργική εξέλιξη.

B) Ανανέωση και Εξέλιξη της Λατρείας: Βασικοί σταθμοί και κριτήρια (2 από 21)

- Τα αίτια της εξελίξεως: η αποφυγή παρανοήσεως της Θείας Ευχαριστίας ως οργιαστικού δείπνου (υπήρχαν παρόμοια δείπνα στον ειδωλολατρικό κόσμο) / Η αριθμητική αύξηση των μελών της Εκκλησίας επέβαλε ως προσφορότερη την πρωινή ώρα τελέσεως της Θείας Ευχαριστίας.
- Επομένως, η αποφυγή σκανδαλισμού των πιστών και η διευκόλυνσή τους για την προσέλευση στη Θεία Ευχαριστία υπήρξαν κριτήρια μιας λειτουργικής εξελίξεως (μιας καταργήσεως της λειτουργικής παραδόσεως για την τέλεση της Θείας Ευχαριστίας το εσπέρας).

B) Ανανέωση και Εξέλιξη της Λατρείας: Βασικοί σταθμοί και κριτήρια (3 από 21)

2. Από τον αυτοσχεδιασμό των ευχών της Θείας Ευχαριστίας στη διαμόρφωση συγκεκριμένου κειμένου:
 - Οι αρχαιότερες ευχές της Θείας Λειτουργίας δεν είχαν αυστηρά καθορισμένο περιεχόμενο (το περιεχόμενό τους διαμορφωνόταν ανάλογα με την έμπνευση και τον αυτοσχεδιασμό του λειτουργού).
 - Στις αρχές του 3^{ου} αι., η *Αποστολική Παράδοση* του Ιππολύτου Ρώμης καταγράφει σταθερό κείμενο της Θείας Ευχαριστίας.

B) Ανανέωση και Εξέλιξη της Λατρείας: Βασικοί σταθμοί και κριτήρια (4 από 21)

- Τα αίτια της εξελίξεως: η σταδιακή εξάλειψη της τάξεως των «Προφητών», με τους οποίους είχε συνδεθεί ο αυτοσχεδιασμός στις ευχές της Θείας Ευχαριστίας / Η αποδέσμευση τελέσεως της Θείας Ευχαριστίας από τον Επίσκοπο (εκχωρεί το δικαίωμα τελέσεως στους πρεσβυτέρους) με αποτέλεσμα τη συχνότερη τέλεσή της / Η διαφύλαξη του ορθόδοξου περιεχομένου της πίστεως (ο αυτοσχεδιασμός δημιουργούσε κινδύνους παρεκτροπής του περιεχομένου των ευχών από το ορθόδοξο δόγμα).
- Τα κριτήρια των αιτίων της λειτουργικής εξελίξεως: οι μεταβολές εντός του σώματος της Εκκλησίας (εξάλειψη της τάξεως των Προφητών – Ο Επίσκοπος εκχωρεί στους πρεσβυτέρους το δικαίωμα τελέσεως της Θείας Ευχαριστίας) / Η διαφύλαξη του ορθόδοξου δόγματος.

B) Ανανέωση και Εξέλιξη της Λατρείας: Βασικοί σταθμοί και κριτήρια (5 από 21)

3. Στοιχεία λειτουργικών εξελίξεων στα πρώτα μοναστικά κοινόβια (4^{ος} αι. και εξής):
 - Η δημιουργία του συστήματος των Ωρών προσευχής / Εξελίξεις ως προς την τέλεση των Ακολουθιών του Λυχνικού και της αγρυπνίας.
 - Επομένως, σημειώνεται μία διαφοροποίηση (σε σχέση με τις προηγούμενες λειτουργικές δομές) των διαφόρων Ακολουθιών, που συνίσταται σε εμπλουτισμό των Ακολουθιών με Ψαλμούς και ευχές.
 - Τα κριτήρια των συγκεκριμένων λειτουργικών εξελίξεων: η νέα μορφή χριστιανικής ζωής (ο κοινοβιακός μοναχισμός) προωθεί και νέα μορφή στη Λατρεία, εγκαινιάζοντας μία νέα λειτουργική παράδοση.

B) Ανανέωση και Εξέλιξη της Λατρείας: Βασικοί σταθμοί και κριτήρια (6 από 21)

4. Από την απλή χρήση της ύλης, στην ευλογία και τον καθαγιασμό της:
 - Τα υλικά στοιχεία χρησιμοποιούνταν (κατά τους δύο πρώτους αιώνες) χωρίς να καθαγιάζονται (ο άρτος και ο οίνος στη Θεία Ευχαριστία/ το ύδωρ στο Βάπτισμα/ το έλαιο στην άλειψη των ασθενών).
 - Οι πρώτες μαρτυρίες περί καθαγιασμού της ύλης (περί καθαγιαστικής επικλήσεως) καταγράφονται περί τα τέλη του 2^{ου} αι. (Ειρηναίος Λυώνος/ Τερτυλλιανός) και τα πρώτα κείμενα καθαγιαστικών ευχών καταχωρίζονται στην *Αποστολική Παράδοση* του Ιππολύτου Ρώμης (αρχές 3^{ου} αι.). Έκτοτε, καθαγιαστικές ευχές καταχωρίζονται στις σημαντικότερες πηγές των πρώτων αιώνων (*Ευχολόγιο του Σεραπίωνος – Αποστολικές Διαταγές*).

B) Ανανέωση και Εξέλιξη της Λατρείας: Βασικοί σταθμοί και κριτήρια (7 από 21)

- Οι αιτίες της λειτουργικής εξελίξεως: η ευρεία προσέλευση εθνικών στην Εκκλησία από τα τέλη του 2^{ου} αι. και εξής (η Εκκλησία, κατά το διάστημα σχέσεώς της με την εβραϊκή θρησκεία, θεωρούσε την ύλη «καθαρή», ως δημιούργημα του Θεού – Όταν, όμως, συναντάται με τον εθνικό κόσμο, αναδεικνύεται η ανάγκη καθαγιασμού της ύλης, διότι στον εθνικό κόσμο εθεωρείτο ως δαιμονική).
- Τα κριτήρια της εξελίξεως: η διευκόλυνση του έργου της Εκκλησίας για τον ευαγγελισμό των Εθνικών/ Η Εκκλησία προωθεί μία λειτουργική εξέλιξη επειδή αποδέχεται τα μηνύματα της εποχής εκείνης.

B) Ανανέωση και Εξέλιξη της Λατρείας: Βασικοί σταθμοί και κριτήρια (8 από 21)

5. Μυστήριο του Χρίσματος: από την επίθεση των χειρών στη χρίση με Μύρο:
 - Η επίθεση των χειρών υπήρξε ο αρχικός τρόπος παροχής των δωρεών του Αγίου Πνεύματος στους βαπτισμένους (Μυστήριο του Χρίσματος).
 - Στο τέλος του 2^{ου} αι., η επίθεση των χειρών σταδιακά εγκαταλείπεται και υιοθετείται η μεταβαπτισματική χρίση με Μύρο (πρόκειται περί τελετουργικής εξελίξεως, η οποία δεν μεταβάλλει το θεολογικό περιεχόμενο του Μυστηρίου).

B) Ανανέωση και Εξέλιξη της Λατρείας: Βασικοί σταθμοί και κριτήρια (9 από 21)

- Τα αίτια της τελετουργικής εξελίξεως: η προβολή από την Εκκλησία της έννοιας του βαπτισμένου ως «κεχρισμένου» (καθιέρωση του όρου «Χριστιανός» για τους βαπτισμένους).
- Τα κριτήρια της εξελίξεως: η εναρμόνιση της Λατρείας με την πίστη της Εκκλησίας/ Ας σημειωθεί ότι η Εκκλησία δεν συνυπολόγισε (στην απόφαση για τη συγκεκριμένη τελετουργική εξέλιξη) τον κίνδυνο συγχύσεως, λόγω μεταβαπτισματικών χρίσεων που διενεργούσαν οι αιρετικοί (χωρίς, βεβαίως, την έννοια παροχής των δωρεών του Αγίου Πνεύματος).

B) Ανανέωση και Εξέλιξη της Λατρείας: Βασικοί σταθμοί και κριτήρια (10 από 21)

6. Το ανανεωτικό πνεύμα του ι. Φωτίου σε θέματα Λατρείας:
 - Ο ι. Φώτιος διακρινόταν για τις δυναμικές παρεμβάσεις του σε θέματα Λατρείας και για τον μη εφησυχασμό του στα λειτουργικά προβλήματα της εποχής του.
 - Οι λειτουργικές πρωτοβουλίες του απέδειξαν ότι η Λατρεία δεν χαρακτηρίζεται από στατικότητα, αλλά από ένα δημιουργικό πνεύμα ανανεώσεως σε κάθε εποχή.
 - Αποδέχεται τις «λειτουργικές ιδιαιτερότητες» μεταξύ των ορθόδοξων Εκκλησιών: η αποδοχή της ποικιλομορφίας στη Λατρεία πηγάζει από τη συνείδηση περί σταθερού και μεταβλητού λειτουργικού στοιχείου/ Με τα ίδια κριτήρια αποδέχεται την ετερότητα της λειτουργικής γλώσσας και τονίζει ότι η λειτουργική γλώσσα πρέπει να είναι η καθομιλουμένη.

B) Ανανέωση και Εξέλιξη της Λατρείας: Βασικοί σταθμοί και κριτήρια (11 από 21)

- Θεωρεί ως σημαντικό τον «συν-ιερουργικό» ρόλο των λαϊκών στη Λατρεία: γι αυτό αποδέχεται το κατ' οικονομία Βάπτισμα από λαϊκούς σε χώρες της «βαρβαρικής» (σε περιοχές που δεν υπήρχαν κληρικοί)/ Με παρόμοιο σκεπτικό αποδέχεται την κατ' εξαίρεση μεταφορά της Θείας Κοινωνίας στις φυλακές από ευσεβείς γυναίκες.
- Δίδει μεγάλη βαρύτητα στην ουσία και όχι στα επιφαινόμενα (εξωτερική περιβολή κληρικών/ υλικά των ιερών σκευών).
- Οι λειτουργικές ανανεωτικές παρεμβάσεις του ι. Φωτίου έχουν ως γνώμονα το ποιμαντικό (σωτηριολογικό) έργο της Εκκλησίας.

B) Ανανέωση και Εξέλιξη της Λατρείας: Βασικοί σταθμοί και κριτήρια (12 από 21)

7. Λειτουργικές εξελίξεις από τους Στουδίτες μοναχούς:
 - Υπήρξε μια «στουδιτική μοναστική αναγέννηση» σε θέματα Λατρείας: εμπλουτισμός της Λατρείας με στοιχεία από την παράδοση του αγίου Σάββα και του Μεγάλου Βασιλείου (κυρίως με την εισαγωγή ψαλμώδησης μεγάλων τμημάτων του Ωρολογίου)/ προώθηση στη Λατρεία των «συναπτών» (παρακελεύσεων για προσευχή, οι οποίες παρεμβάλλονται σε υμνολογικά ή ευχολογιακά τμήματα)/ Κατάργηση της Ακολουθίας των Ωρών κατά την περίοδο του Πεντηκοσταρίου/ Παρέμβαση στους Όρθρους των Τριωδίων και ρυθμίσεις στους Κανόνες/ εμπλουτισμός του εορτολογίου με νέους αγίους (προερχόμενους, κυρίως, από την περίοδο της εικονομαχίας).
 - Τα κριτήρια των λειτουργικών παρεμβάσεων του Θεοδώρου Στουδίτου δεν ήταν η μεταβολή της Λατρείας, αλλά η νέα ανακάλυψη παλαιότερων λειτουργικών στοιχείων/ Ας σημειωθεί η τόλμη του Θεοδώρου Στουδίτη να υιοθετήσει (στη μοναστική Λατρεία) στοιχεία από την ασματική (κοσμική) λειτουργική παράδοση.

B) Ανανέωση και Εξέλιξη της Λατρείας: Βασικοί σταθμοί και κριτήρια (13 από 21)

8. Η εξέλιξη στην Ακολουθία της Προθέσεως:
- Στις αρχαιότερες πηγές της Θείας Ευχαριστίας δεν μαρτυρείται προετοιμασία των Δώρων (προσφέρονται από τους πιστούς στον Επίσκοπο, ο οποίος τα εναποθέτει στην αγία Τράπεζα για την επιτέλεση της Θείας Ευχαριστίας).
 - Τον 5^ο αι. αρχίζει σταδιακά να διαφαίνεται ένα τελετουργικό προετοιμασίας των Δώρων πριν από την επιτέλεση της Θείας Ευχαριστίας (μαρτυρία Κυρίλλου Αλεξανδρείας).
 - Τον 8^ο αι. ο Γερμανός Κωνσταντινουπόλεως μαρτυρεί περί εμφανίσεως ιδιαίτερης Ακολουθίας (πριν από τη Θεία Λειτουργία) προετοιμασίας των Τιμίων Δώρων.

B) Ανανέωση και Εξέλιξη της Λατρείας: Βασικοί σταθμοί και κριτήρια (14 από 21)

- Οι αιτίες της λειτουργικής εξελίξεως: η θεώρηση της προετοιμασίας των Τιμίων Δώρων ως ιερής, με αποτέλεσμα να αναδειχθεί η ανάγκη αποκλεισμού των κατηχουμένων και των εν μετανοία (η δημιουργία ιδιαίτερης τελετής προετοιμασίας δημιουργούσε τις κατάλληλες συνθήκες για τον συγκεκριμένο αποκλεισμό)/ Η ανάπτυξη της συμβολικής θεολογικής ερμηνείας των Δώρων ως του θυομένου Σώματος του Κυρίου: εφόσον η εναπόθεση των προσφερομένων Δώρων στο θυσιαστήριο συμβολίζει τον ενταφιασμό, έπρεπε να υπάρξει ειδική ακολουθία που να προετοιμάζει τη θυσία/ Την ανάπτυξη της έννοιας των Τιμίων Δώρων ως θυσίας ενίσχυσε η μεταφορά του Τιμίου Ξύλου από τα Ιεροσόλυμα στην Κωνσταντινούπολη το 614 (μαρτυρία του «Πασχάλιου Χρονικού»)- γεγονός το οποίο εξήρε την έννοια της θυσίας στη Θεία Ευχαριστία- και η εμφάνιση της «λόγχης» ως λειτουργικού σκεύους, γεγονός το οποίο παρέπεμπε στη σταυρική θυσία του Κυρίου (το συγκεκριμένο σκεύος χρησίμευσε για την επιτέλεση της προετοιμασίας των Δώρων κατά τη νέα Ακολουθία που δημιουργήθηκε).

B) Ανανέωση και Εξέλιξη της Λατρείας: Βασικοί σταθμοί και κριτήρια (15 από 21)

9. Οι λειτουργικές μεταρρυθμίσεις του Συμεών Θεσσαλονίκης:
 - Ο Συμεών Θεσσαλονίκης θεωρούσε ως καθήκον του την ανανέωση της Λατρείας (αναφερόταν σε ανάγκη «ιερών προσθηκών», με σκοπό τη συνέχιση της παραδόσεως «των αγίων Πατέρων»).
 - Οι βασικές αιτίες των λειτουργικών μεταρρυθμίσεων του Συμεών: η ευαισθησία του προς το ποίμνιό του· ο εντοπισμός σφαλμάτων στη Λατρεία.
 - Ο Συμεών συνδύαζε το σεβασμό προς τη λειτουργική παράδοση με το αίτημα για πρόοδο και εξέλιξη της Λατρείας.
 - Το σημαντικότερο μεταρρυθμιστικό του έργο: η εισαγωγή στο «ασματικό» (κοσμικό) τυπικό στοιχείων από το μοναστικό/ Επίσης υπήρξε συνθέτης νέων ευχών και ύμνων και παρακολουθούσε την εξελικτική πορεία της κάθε λειτουργικής μεταρρυθμίσεώς του.
 - Η λειτουργική μεταρρύθμιση του Συμεών κινείται σε τρεις έννοιες-άξονες: προσθήκες- αφαιρέσεις- εμπλουτισμός στη Λατρεία.

B) Ανανέωση και Εξέλιξη της Λατρείας: Βασικοί σταθμοί και κριτήρια (16 από 21)

10. Οι λειτουργικές ανανεωτικές προσπάθειες των κολλυβάδων:

- 17^{ος} - 18^{ος} αι.: αναπτύσσεται ένα θρησκευτικό κίνημα (εκπροσωπείται, κυρίως, από μοναχούς) με σκοπό την ανανέωση της πίστεως του λαού και τη μεγαλύτερη συμμετοχή του στη Λατρεία.
- Οι κολλυβάδες: αγωνίστηκαν να απαλλάξουν τη Λατρεία από παραχάραξεις/ προετοίμασαν το εκκλησιαστικό περιβάλλον, ώστε να προχωρήσουν σε μεταρρυθμίσεις σχετικές με την αναβάθμιση της συμμετοχής του λαού στη Λατρεία.

B) Ανανέωση και Εξέλιξη της Λατρείας: Βασικοί σταθμοί και κριτήρια (17 από 21)

- Το λειτουργικό μεταρρυθμιστικό τους έργο: η προσπάθεια να μεταλαμβάνουν συχνότερα οι πιστοί (η αραιή Θεία Μετάληψη οφειλόταν στην άγνοια του λαού)/ η δραστηριοποίηση για να κατηχήσουν το λαό στη Λατρεία (προσπάθεια ερμηνείας των Μυστηρίων και Ακολουθιών)/ μέριμνα για τη επιστροφή της Λατρείας στην ορθή Τάξη (δηλαδή, στην απαλλαγή από τις παραχαράξεις του παρελθόντος)/δημιουργία νέων πτυχών στη Λατρεία (εμπλουτισμός του εορτολογίου).
- Οι κολλυβάδες ήταν καινοτόμοι και ανανεωτές της Λατρείας με την έννοια της διευθετήσεως των προβλημάτων που υπήρχαν στη Λατρεία και της αναμορφώσεως των πιστών ως προς τη λειτουργική παιδεία και συμμετοχή στα τελούμενα.

B) Ανανέωση και Εξέλιξη της Λατρείας: Βασικοί σταθμοί και κριτήρια (18 από 21)

11. Η ανανέωση του Τυπικού από την Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως και η περαιτέρω ανανεωτική πορεία του.
- «Τυπικό»: ο «κανόνας» και η «Τάξη» της Λατρείας.
 - Κωνσταντίνος Βυζάντιος (ο Πρωτοψάλτης): από το 1800 έως το 1828 προσπάθησε να διορθώσει το ενοριακό τυπικό, συστηματοποιώντας και κωδικοποιώντας τις λειτουργικές τυπικές διατάξεις της πατριαρχικής παραδόσεως.
 - Επί Πατριαρχείας Γρηγορίου ΣΤ' (1835-40. 1867-81) συστήθηκε ειδική επιτροπή διορθώσεως των σφαλμάτων του Τυπικού, με βάση τις σημειώσεις του Κωνσταντίνου/ Το 1838 εκδόθηκε το Τυπικό του Κωνσταντίνου που χαρακτηρίστηκε ως τολμηρή λειτουργική ανανεωτική προσπάθεια.

B) Ανανέωση και Εξέλιξη της Λατρείας: Βασικοί σταθμοί και κριτήρια (19 από 21)

- Επειδή το Τυπικό δημιούργησε ασυμφωνίες με τις Ακολουθίες των Μηναίων, ανατέθηκε στον Βαρθολομαίο Κουτλουμουσιανό η διόρθωση των Μηναίων.
- Ο Πατριάρχης Ιωακείμ Γ' κατάρτισε (1878) οκταμελή επιτροπή που επεξεργάστηκε τα σφάλματα του Τυπικού κι έτσι εκδόθηκε το αναθεωρημένο Τυπικό (το επονομαζόμενο του Βιολάκη).
- Το 1954 ο π. Γεώργιος Ρήγας (Οικονόμος και Αρχιερατικός Επίτροπος Σκιάθου) αναθεώρησε ορισμένες λανθασμένες τυπικές διατάξεις.

B) Ανανέωση και Εξέλιξη της Λατρείας: Βασικοί σταθμοί και κριτήρια (20 από 21)

12. Ανακεφαλαίωση των αιτίων που οδήγησαν στις λειτουργικές εξελίξεις:

- Οι ιδιαίτερες ιστορικές συνθήκες και οι ανάγκες της Εκκλησίας.
- Η ποιμαντική αγωνία της Εκκλησίας.
- Ο «εκσυγχρονισμός» της Λατρείας θεωρήθηκε στα πλαίσια πραγματώσεως του σωτηριώδους έργου της Εκκλησίας.

B) Ανανέωση και Εξέλιξη της Λατρείας: Βασικοί σταθμοί και κριτήρια (21 από 21)

- Οι λειτουργικές εξελίξεις δεν προαναγγέλθηκαν στο πλήρωμα της Εκκλησίας, αλλά πραγματοποιήθηκαν κατά τρόπο φυσικό/ Αυτό σημαίνει ότι δεν υπήρξε μέριμνα για αλλαγές, αλλά μέριμνα για βελτίωση του ποιμαντικού έργου της Εκκλησίας (αυτή η μέριμνα υπαγόρευσε τις λειτουργικές εξελίξεις).
- Πολλές λειτουργικές εξελίξεις διενεργήθηκαν από μοναστικά κέντρα ή πρόσωπα εντεταγμένα στη μοναστική ζωή (ηγούμενους Μονών ή Επισκόπους προερχόμενους εκ του μοναχισμού)/ Η διαπίστωση αυτή οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι λειτουργικές εξελίξεις δεν θεωρούνταν ως εκσυγχρονιστικές ενέργειες εκμοντερνισμού της Λατρείας, αλλά ως επιβεβλημένες διορθωτικές και ανανεωτικές παρεμβάσεις.

Τέλος Ενότητας

Παράδοση και Εξέλιξη
στη λατρεία της Εκκλησίας

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών 2015.
Γεώργιος Φίλιας. «Λειτουργική. Παράδοση και Εξέλιξη στη λατρεία της Εκκλησίας». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://opencourses.uoa.gr/courses/SOCTHEOL101/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

